

бытавую форму імя: *Міколка, Манечка*. Такую асаблівасць іменавання назіраем і ў мастацкай літаратуры.

Антрапанімічная мадэль “*імя + імя па бацьку*” або толькі патронім выкарыстоўваецца мастакамі слова для перадачы глыбокай павагі, пашаны да аб’екта наймення. Такая форма звароту ўжываецца ў адносінах да людзей старэйшых ці тых, хто займае дастаткова высокі сацыяльны статус: “*Цяпер не тое, цяпер кожны сваё месца ведае. Арнольд Піліпавіч, скажам, начальнік мой, у трэсце інжынер...*” (*М. Стральцоў. Волька*).

Выразным сродкам стварэння нацыянальнага каларыту службыць своеасаблівая група антрапонімаў, у якой паводле семантыкі можна вылучыць наступныя падгрупы:

- назва сына (дачкі) па прозвішчы бацькі тыпу *Богушаў Шура, Маня Марозава*;
- назва сына (дачкі) па імені маці (бацькі): *Раманькава Волька, Аўдулін Паўлік*;
- назва жонкі па імені мужа тыпу *Іваніха, Трахіміха, Грышчыха* і г.д.;
- назва жонкі па прозвішчы мужа тыпу *Грыбіха, Вячэрыха*: “*Ляжалі яны абое на печы – Грыб ад сцяны, а Грыбіха ад хаты*” (*Я. Брыль. Праведнікі і зладзеі*).
- назва жонкі па прафесіі мужа: *Каваліха, Ганчарыха* і інш.

Такім чынам, выбар наймення літаратурнага персанажа не выпадковы. Письменнікі абапіраюцца на нацыянальныя традыцыі звароту да асобы з улікам яе ўзроставых, сацыяльных характарыстык, узаемаадносін з іншымі людзьмі, сваяцкіх сувязей і г.д.

СПАСАБЫ СЛОВАЎТВАРЭННЯ КАТАЙКОНІМАЎ МІНШЧЫНЫ

Н. П. Курсевіч

Навуковы кіраўнік – к.філал.н., дацэнт *П. А. Міхайлаў*

Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка

Асабовыя адтапанімічныя назвы жыхароў населеных пунктаў адносяцца да пласта лексікі, якая выпрацавалася на працягу доўгага гістарычнага часу і зараз з’яўляецца неад’емнай часткай мовы беларускага народа і яго духоўнай культуры. Сувязь чалавека з месцам жыхарства (жыхар пэўнай мясцовасці, ураджэнец, пастаянны жыхар, але не ўраджэнец і г.д.) выражаецца рознымі спосабамі: сінтаксічным, марфалага-сінтаксічным і марфалагічным.

Сутнасць сінтаксічнага спосабу словаўтварэння заключаецца ў тым, што новыя словы ўтвараюцца шляхам аб’яднання ў адно складанае цэлае поўных сінтаксічных злучэнняў двух ці некалькіх слоў пры дапамозе злучальных марфем або непасрэдна (1,16). Катайконімы ўтвараюцца шляхам спалучэння слоў тыпу жыхары, жыхар, мужчына, жанчына, калгаснікі і г.д. Напрыклад, *жыхары г. Жодзіна, в.в.Асавец (В.), Асташкі (Мал.), Барташы (В.), Баянічы (Л.), Болькава (М.), Бор (Б.), Крупіца (Мн.), Кміты (Н.), Замосце (Мал.), Лядцо (П.), Міхалова (Мал.), Панкраты (В.), Пагост (В.), Станькі (В.), Аношкі (В.), Агароднікі (Мал.)*. Гэты спосаб асабліва распаўсюджаны ў перыядычным друку раённых газет: “*Жыхары горада Жодзіна маюць магчымасць наведаць фізкультурна-аздараўляльны комплекс “Асілак” (“Жодзінскія навіны”, 13 лістапада 2001 г.). “Жыхары вескі Навасёлкі Глівінскага сельсавета ўдзячны свайму фельчару, што яна заўсёды дапаможа ў цяжкую хвіліну.” (“Адзінства”, 13 лютага 2002 г.)*

Пры рэалізацыі марфалага-сінтаксічнага спосабу ўжываюцца субстантываваныя прыметнікі, утвораныя ад назваў населеных пунктаў: *куляшоўскія (жыхары), куляшоўскі (мужчына), куляшоўская (жанчына) – в. Куляшы (В.), кучукоўскія, кучукоўскі, кучукоўская – в. Кучукі (Мал.), журэвіцкая, журэвіцкі, журэвіцкая – в. Журэвічы, дубраўскія, дубраўскі, дубраўская – в. Дубраўка (Б.), татаршчынскія, татаршчынскі, татаршчынская – в. Татаршчына (Ст.). Судабоўскія ловаць рыбу круглы год (См.). Навасельскія жывуць багата, бо лес побач (Ст.)*. Такія вытворныя асабліва характэрны вуснай мове жыхароў сельскай мясцовасці.

Марфалагічным спосабам, як правіла, утвараюцца назоўнікі ад геаграфічных назваў: *нагоранцы, нагоранец, нагоранка – в.Нагорнае (Кл.), мядзведзінцы, мядзведзінец, мядзведзінка – в.Мядзведзіна (В.), пластоўцы, пластовец, пластоўка – в. Пласток (Л.), андрушоўцы, андрушовец, андрушоўка – в. Андрушы (Н.), бабкоўцы, бабковец, бабкоўка – в.Бабкі (Кл.)*. “*Гаспадарка ўхалодцаў на пачатку 20 ст. была разнастайнай*” (“*Гоман Барысаўшчыны*”

сакавік, 2003 г.).

Выбар кожнага з названых спосабаў абумоўлены канкрэтнай сітуацыяй і моўным стылем. Так, для вуснай мовы больш характэрны марфалага-сінтаксічны і марфалагічны спосабы, а для перыядычнага друку і афіцыйна-дзелавых запісаў не характэрна выкарыстанне субстантывавальных прыметнікаў.

Літаратура

1. Граматыка беларускай мовы: У 2 т. – Мн.: Выд-ва АН БССР, 1962 – Т.1: Марфалогія. – С. 14-19.
2. Шакун Л.М. Словаўтварэнне: Вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў ВНУ. – Мн.: Вышэйшая школа, 1978. – С. 88-101.

Умоўныя абазначэнні

Б. – Бярэзінскі раён	Мн. – Мінскі раён
В. – Вілейскі раён	Н. – Нясвіжскі раён
Кл. – Клецкі раён	П. – Пухавіцкі раён
Л. – Лагойскі раён	См. – Смалявіцкі раён
Мал. – Маладзечанскі раён	Ст. – Стаўбцоўскі раён

МНАГАЗНАЧНАСЦЬ НАЗОЎНИКАВЫХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

Л. М. Якішук

Навуковы кіраўнік – д.філал.н., прафесар *І. Я. Лепешаў*
Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы

Мэта даследавання: аналіз і апісанне мнагазначных назоўнікавых фразеалагізмаў.

Метады даследавання: апісальны, статыстычны.

Сярод 647 назоўнікавых фразеалагізмаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы 67 адзінак (або каля 10 %) з’яўляюцца мнагазначнымі. Большасць з іх маюць па два значэнні (*божая авечка, дар слова* і інш.). Гэтыя працэнтныя суадносіны няшмат адрозніваюцца ад аналагічных колькасных паказчыкаў у іншых семантыка-граматычных разрадах. Падлічана, што з’явай полісеміі ахоплены 15% ад іх агульнай колькасці, у той час як на долю полісемантычных слоў прыходзіцца прыкладна 25% лексічнага пласта сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

Значэнні полісемантычных фразеалагічных адзінак адрозніваюцца не толькі семантычна, але і сінтаксічна і стылістычна.

Развіццё мнагазначнасці фразеалагізмаў цесна звязана са змяненнем сінтаксічнай функцыі фразеалагізма і пераходу яго ў іншы семантыка-граматычны разрад. Сярод назоўнікавых выразаў сустракаем 14 такіх выпадкаў: *шырокая натура* і *язык як брытва* (у адным значэнні назоўнікавы, 2-е ж значэнне з абавязковым аб’ектным акружэннем “справа” (у каго) і, як вынік, з безасабовым ужываннем), *якога ражна* і *якога чорта* (у 1-м значэнні замацаваліся ў ролі акалічнасці і адносяцца да прыслоўных, а ў 2-м – выступаюць толькі як дапаўненне і з’яўляюцца назоўнікавымі), *першы-летшы* і *стрэчны* <*i*> *папярэчны* (у адным са значэнняў – дзейнік або дапаўненне (функцыя, характэрная для назоўнікавых фразеалагізмаў), у другім – азначэнне, г. зн. адносяцца да прыметнікавых выразаў), *хлеб-соль* (у першых трох значэннях назоўнікавы, у чацвёртым значэнні набывае канструктыўна абмежаванае значэнне (*хлеб-соль* каму) і пераходзіць у разрад выклікавых), *тары-бары* <*растабары*> (у 1-м значэнні ўжываецца ў ролі розных членаў сказа і з’яўляецца назоўнікавым (‘пустая размова, балбатня’), а ў другім – адносіцца да дзеяслоўных (‘пустаасловіць, займацца балбатнёй’) і г.д.

Значэнні некаторых полісемантычных фразеалагізмаў адрозніваюцца паміж сабой па сінтаксічнай ролі, але без змены катэгорыяльнай прыналежнасці. Так, выраз *хлеб надзённы* ў значэнні ‘тое, што крайне неабходна для жыцця, для існавання’, выконвае функцыю дзейніка і дапаўнення, а ў значэнні ‘самае важнае, неабходнае’ часцей выступае ў якасці выказніка. У такіх фразеалагізмах 2-е значэнне валодае ярка выражанай ацэначнасцю і ў сувязі з гэтым мае сінтаксічна абумоўленае значэнне, ужываецца пераважна ў ролі выказніка.

Значэнні полісемантычнага выразу могуць адрознівацца і з іншых бакоў, напрыклад,